

تحولات نظام بانکداری اسلامی در ایران

◆ دکتر حسین عیوضلو

عضو هیات مدیره بانک توسعه صادرات ایران

طرح در مجلس و اصلاحات شورای نگهبان در جلسه ۱۳۶۲/۶/۸ در مجلس شورای اسلامی به تصویب می‌رسد.

مهمترین و اساسی‌ترین تحول در نظام بانکداری ایران حذف بهره از مجموعه ابزار کلاسیک سیاست پولی و اعتباری بوده ولی بقیه ابزارهای کلاسیک که عمدتاً در مواد ۱۳ و ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور آمده، چنانچه مغایرتی با موازین شرعی نداشته باشد، همچنان به قوت خود باقی مانده است.

قانون بانکداری بدون ربا براساس حساسیت ویژه‌ای که در سال‌های اول انقلاب وجود داشت با امیدواری زیادی تهیه و به تصویب رسید و قرار شد بعد از ۵ سال دوباره بازنگری شود. اما گذشت زمان چندان این امیدواری اولیه را تداوم نبخشید. بسیاری به همان تغییرات اولیه بسنده کردند و در عمل این قانون را چندان جدی نگرفتند و لذا بعد از گذشت ۲۴ سال از تصویب این قانون بسیاری از عملیات بانکی در ایران صوری تلقی می‌گردد و در عمل بسیاری با این سؤال روبرو هستند که در عمل چه فرقی کرده است؟

بسیاری از این انتقادات به تایید مدیران و کارشناسان نظام بانکی انتقادهای واردی است. در سال‌های اخیر هم دایره انتقادات از نظام بانکی گسترش یافته و هم حجمه تأثیر سوء متغیرهای کلان اقتصادی بیمار کشور شرایط طاقت‌فرسایی را بر این نظام تحمیل کرده است. البته این شرایط زمینه مساعدی را برای نوآوری و بازنگری در قانون و معرفی ابزارها و راهکارهای جدید ایجاد کرده که امیدوارکننده است.

واقعیت این است که امروزه نظام اقتصادی کشور و نظام بانکی با سؤال‌ها و چالش‌های جدی روبروست

با شکل‌گیری انقلاب اسلامی و برپایی نظام جمهوری اسلامی در ایران قدم‌های جدی در راه تشکیل نظام اسلامی و در پی آن گام‌های اولیه در جهت اسلامی کردن اقتصاد برداشته شد. یکی از مهمترین اقدامات در این زمینه تدوین قانون اساسی و همچنین حرکت به سوی اسلامی کردن عملیات بانکی بود. در زمینه اصلاح نظام بانکی ابتدا با توجه به وضعیت بحرانی نظام بانکی در اوایل انقلاب با تصویب شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۵۷/۳/۱۷ برای حفظ حقوق سرمایه‌های ملی، تضمین سپرده‌ها و پس‌اندازهای مردم در بانک‌ها و برای به کار انداختن چرخ‌های تولیدی کشور تمام بانک‌های خصوصی (شامل بانک‌های ۱۰۰٪ خصوصی) و بانک‌های مختلط (با سرمایه مشترک ایرانی و خارجی) ملی اعلام شدند. در تاریخ ۵۸/۷/۳ لایحه اداره امور بانک‌ها به تصویب رسید و مقرر گردید تمام بانک‌های کشور براساس این لایحه اداره شوند. اقدام دیگر ادغام بانک‌ها بود. در مرحله بعد، در سوم مهر ماه ۱۳۵۸ کوشش‌هایی برای حذف بهره و برقراری کارمزد و حداقل سود تضمین شده برای سپرده‌ها و وام و سایر تسهیلات اعتباری انجام شد. برقراری حداقل نرخ سود تضمین شده با اعتراض گسترده علمای اسلامی و اقتصاددانان مسلمان روبرو شد و سرانجام از سال ۱۳۶۰ دور جدیدی از تحول در نظام بانکی آغاز شد. براساس تبصره ۵۴ قانون بودجه سال ۱۳۶۰ دولت موظف به مطالعه و بررسی در زمینه حذف کامل بهره از سیستم بانکی می‌گردد. در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۵ لایحه عملیات بانکی بدون ربا توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی تقدیم دولت می‌گردد. و سرانجام این لایحه بعد از

و لذا بر کارشناسان و نظریه پردازان فرض است که در جهت جستجوی راه‌های برون رفت تلاش مضاعف به عمل آورند و در برابر نامایمات صبر و تحمل پیشه کنند و نقش تعیین کننده خود را باور کنند.

حق مطلب این است که حل مسایل اجتماعی و اقتصادی و پولی و بانکی با صرف تصویب یا ابلاغ قانون یا دستور عملی نیست اگرچه تهیه و تصویب قوانین سازگار یکی از راه‌های اصلی موفقیت است. نظام‌ها علاوه بر قوانین و روابط حقوقی دارای نهادها و ساز و کارهای دیگری نیز هستند که بی توجهی به آنها مانع دستیابی به اهداف می‌گردد. موفقیت هر نظام اقتصادی از جمله نظام اقتصادی اسلامی و زیر نظام‌های آن مستلزم تعریف و اجرای استراتژی و برنامه عمل مبنی بر مکانیسم تصفیه، نظام انگیزشی، تجدید ساختار اقتصاد و اجتماعی و نقش مثبت و سازنده دولت اسلامی است. نظام‌های اسلامی در صورتی از موفقیت کامل برخوردار خواهند بود که به صورت مجموعه‌ای و بسته سیاستی به اجرا درآیند. امروزه بعد از گذشت حدود ۲۹ سال از پیروزی انقلاب اسلامی لازم است یادآوری شود که موفقیت نظام اسلامی تنها با اعتقاد درونی مؤمنین و بسترسازی مناسب برای حاکمیت اخلاق در جامعه قابل تحقق است و گرنه با صرف تکیه بر برخی ابعاد اسلامی و بی توجهی به سایر ابعاد اسلام به ویژه حقوق و اخلاق اجتماعی چه بسا نظام‌های اسلامی به نتایج معکوس منتهی شوند.

عنوان ابزارهای سیاست پولی و مالی در کشور دنبال شده است. در این راستا استفاده از ابزار اوراق مشارکت در دستور کار بوده است. این اوراق وقتی از سوی وزارتخانه‌های اقتصادی منتشر می‌شود به عنوان ابزار سیاست مالی است و وقتی از سوی بانک مرکزی منتشر می‌شود با هدف جذب نقدینگی و اجرای سیاست پولی مورد استفاده قرار گرفته است. در سال‌های اخیر البته همفکری‌های موفق برای استانداردسازی فعالیت‌های نظام بانکی در چارچوب موازین شرعی به عمل آمده که نمونه موفق آن الگوی جدید بانکداری بدون ربا می‌باشد. در این الگو زمینه عقود با بازده ثابت و متغیر بر اساس عقود متعارف اسلامی به جهت شرعی و اقتصادی توجیه گردیده و بر این مبنا دسته‌بندی جدیدی بر اساس عقود اسلامی برای نظام بانکی کشور پیشنهاد گردیده است. بر اساس این دسته‌بندی در نظر است رفتار قرض الحسنه‌ای بانک‌ها از رفتار مرتبط با سرمایه‌گذاری تفکیک شود تا بانک قرض الحسنه صرفاً اهداف خیرخواهانه و رفع نیاز نیازمندان را دنبال کند و در کنار آن بانک‌های تجاری و تخصصی به ترتیب در چارچوب عقود با بازده ثابت و عقود با بازده متغیر رفتار کنند. از این طریق اجرای بانکداری اسلامی تسهیل می‌یابد و عقود بانکداری بطور واقعی به اجرا گذشته می‌شوند. این تفکیک به نظر می‌رسد با سیاست‌های کلی اصل ۴۴ هماهنگی دارد و زمینه رشد اقتصادی مورد انتظار در برنامه چشم‌انداز بیست ساله کشور را تسهیل می‌بخشد. از جمله پیشرفت‌های جدید در زمینه بانکداری اسلامی برنامه تجدید نظر در قانون بانکداری بدون ربا است که بعد از گذشت ۲۴ سال باید تغییر یابد و باتوجه به نیازهای جدید و الزامات برنامه چشم‌انداز و سیاست‌های اصل ۴۴ مورد بازنگری قرار گیرد. در این بازنگری همانطوری که از گزارش‌های پیشرفت کار مشخص است عقود جدیدی همچون عقد استصناع قرار است به ابزارهای اسلامی اضافه شود. در همین راستا می‌توان ابزارهای جدیدی در باب هجینگ و پوشش ریسک و همچنین ابزارهای لازم برای اجرای سیاست پولی و مالی از سوی بانک مرکزی و دولت را تبیین و معرفی نمود.

علی‌رغم پیشرفت‌های گسترده‌ای که در زمینه توسعه ابزارهای مالی در کشورهای اسلامی به وجود آمده، روند تحول نظام بانکداری در ایران به جهت تعدد نظرات و فرآیندهای تصمیم‌گیری روند کندی دارد. بانکداری اسلامی در ایران علی‌رغم مشابهت با نظام‌های بانکداری اسلامی در به کارگیری ابزارها تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای با آن نظام‌ها دارد. این تفاوت از این جهت است که بانکداری اسلامی در ایران تمام نهاد‌های مالی کشور را دربر دارد و حداقل از جهت نظری فرض بر این است که کل نظام مالی و بانکداری ما اسلامی گردیده است. این درحالی است که در سایر کشورهای اسلامی نظام‌های بانکداری اسلامی در رقابت با نظام‌های متعارف فعالیت می‌کنند. همین مسأله باعث پیچیدگی بیشتر رفتار نظام مالی در اقتصاد ایران گردیده و روند تکامل آن را کند ساخته است. البته این ویژگی از دید بعضی صاحب‌نظران اقتصادی چندان مثبت نیست، بلکه دارای آثار منفی نیز هست. دولت جمهوری اسلامی ایران به جهت اهداف تثبیتی که دنبال می‌کند علاقه‌مند است که نظام بانکی همکاری بیشتری در جهت کاهش هزینه تسهیلات بردارد و در اثر آن هزینه سرمایه‌گذاری در کشور کاهش یابد. این هدف به نوبه خود امر مثبتی است اما از سوی دیگر رفتار دولت لازم است در جهت کاهش تورم پیش برود تا ارزش پول ملی کاهش نیابد. به جهت همین جنبه کلان نظام مالی در اقتصاد ایران در چند سال اخیر ابزارهای جدیدی به

ادامه در صفحه ۴۴